

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 103, 2018

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 103, 2018

НЕОБИКНОВЕНАТА СЪДБА НА БЪЛГАРИСТКАТА ШАРА КАРИГ (1914 – 1999)

ДЖЕНИ МАДЖАРОВ

Катедра „Етнология“

Dzheni Madzharov. THE UNUSUAL FATE OF THE TRANSLATOR FROM BULGARIAN SARA KARIG (1914 – 1999)

The life of the Hungarian Sara Karig (1914 – 1999) is a complex tangle of curiosity, hard work, honesty, courage and fateful clash with the ideological perversity of the time it lives in. She is the most successful promoter of Bulgarian fiction in Hungary, being a translator, editor and compiler of 32 books by Bulgarian authors. This is a well-read and broad-minded intellectual. But Sara Karig is also an extraordinary person, because of her bold and self-reliant human behaviour. She was involved in saving the lives of several thousand people. In the years of fascism in Hungary (1944 – 1945), she was not afraid to sacrifice her life and save thousands of Jewish children, refugees and English prisoners of war, along with the Swedish anti-Nazis – Asta Nilsson, Waldemar Langlet and Raoul Wallenberg. For this honest and straightforward woman in the liberated by fascism, Hungary, there are new, severe trials. Because she dared to reveal electoral fraud, she was sent for six years to the GULag Soviet camps. There she barely came to life to return to Hungary and to start her life again for the third time. With hard labour, very dedication and endless vitality she builds friendship bridges, wins friends, works devotedly to her homeland. However, from the years spent in the camps, she also keeps a gentle memory. These are her sensual white poems, decades hidden on the bottom of the drawer. Only at the end of her life Sara Karig dares to reveal this wonderful side of her nature to the reader's audience.

Keywords: Sara Karig, Hungarian, translator, Europe publishing house, Bulgarian fiction, fascism, Jewish genocide, rescue of Jewish children, anti-Nazi, Asta Nilsson, Waldemar Langlet, Raoul Wallenberg, blue ballot, electoral fraud, GULag Soviet camps, Righteous Among the Nations, Yad Vashem.

Има такъв, който като получи плесница, след това цял живот върви накриво. Изкривява се завинаги, ако не лицето му, то душата му, и оттогава насетне само може да бездейства, да охка или казва „Майната му“. Шара Кариг не беше такъв човек. Това е въпрос на късмет, но разбира се, на сила и на устойчивост, че след Воркута тя остана същият здрав, любознателен и деен човек, какъвто бе и преди. Това, което като млада е приемала за социална справедливост или несправедливост, не е могло да промени идването на социализма, нито каквато и да било политическа система и управление.

Петер Кантор¹

С тази изключителна унгарка ме запозна Димитър Добрев² – писател и дългогодишен главен редактор на книгоиздателство „Народна култура“. Той беше един от най-добрите приятели от юношеските години на дядо ми – ставрофорен иконом Райко Славов³. През 1976 г. Димитър Добрев ми помогна да започна следване в Унгария, като това стана с активната подкрепа и съдействие на Шара Кариг, с която бяха много близки приятели от 50-те години на ХХ в. Тя беше изключително ерудирана, сърдечна и обаятелна личност, „... имаше особено излъчване – лицето ѝ беше меко, почти без бръчки, очите ѝ издаваха нейната безкрайна доброта и предразположение към другите“⁴. По време на запознанството ми с нея тя беше на 62 години. Един неоспорим авторитет в българо-унгарските културни взаимоотношения – главен редактор (1956 – 1986) в унгарското издателство за художествена литература „Европа“, основен преводач и съставител на преводна българска литература, активен общественик. През целия си неуморим творчески живот тя бе превела само от български език 32 книги, 6 радиодраматизации и над двеста стихотворения. Благодарение на нейната изключителна трудоспособност, старание, внимателно вникване в съдържанието на текста и преклонение пред таланта на родните творци, днес унгарският читател може да се наслаждава на великолепните преводи на повече от 40 български автори, сред които са имената на Христо Ботев, Йордан Йовков, Ангел Каралийчев, Димитър

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Karig_Sára (10.04.2018.) Превод на автора от унгарски.

² Димитър Добрев Димитров (1904 – 1985) е български писател, читалищен деец, редактор, книгоиздател и общественик. В родното си село Щръклево, Русенско, издава единственият по рода си провинциален литературен вестник „Светлоструй“ (1928 – 1941). Дълги години е главен редактор на издателство „Народна култура“ (1945 – 1970) (<https://literaturesviat.com/?p=72081>) (10.04.2018.)

³ Райко Славов Георгиев (1902 – 1987) е роден в с. Две могили, Русенско, а учи прогимназия в с. Щръклево, където се запознава с Димитър Добрев. Завършва Духовната семинария и повече от 55 години е свещеник в родното си село, по-късно град. Редовен дописник е на в. „Светлоструй“ и други провинциални издания. Заедно с Димитър Добрев са основатели на дружество „Трезвеност“ в с. Щръклево.

4 **Маджарова**, Н. Спомен за Шара Кариг. // Литературен форум, № 22 (405), 8 – 14 юни 1999, с. 12.

Талев, Богомил Райнов, Емил Манов, Любен Станев, Боян Болгар, Атанас Далчев, Георги Райчев, Атанас Семерджиев, Атанас Мандаджиев, Рангел Игнатов, Вера Мутафчиева, Блага Димитрова, Йордан Радичков, Валери Петров, Любомир Левчев и др. Първият превод, който Ш. Кариг прави, докато все още учи български език, е сборникът с разкази „По жицата“ на Йордан Йовков⁵. Това е един труден за превод автор поради многото архаични думи и турцизми в текстовете му. Впоследствие тя превежда от него още „Чифликът край границата“ и „Старопланински легенди“. Освен всичко споменато дотук, тя е преводач и съставител на два сборника с български народни приказки „Последният змей“ (1966)⁶, „Хитър Петър“ (1975)⁷ и няколко сборника с произведения на български автори, сред които се отличават „Малко огледало на българската литература“ (1965)⁸ и „Истории за геройството“ (1977)⁹.

Със своята непосредствена човешка сърдечност и пълна творческа отдаденост Шара Кариг беше една от най-големите и изявени приятелки на България, почитателка на българската култура, неин защитник и популяризатор не само в Унгария, но и по света.

През целия период на познанството ми с нея, от 1976 г. до кончината ѝ през 1999 г., при проведени повече от стотина срещи и разговори, леля Шара, както тя настояваше да се обръщам към нея, не спомена нито веднъж нещо за себе си в личен план, не се оплака от изключително драматичната си съдба, но и не се похвали с постъпките си, извисяващи я до невероятен човешки героизъм. Тя винаги беше обикновена, непосредствена, любезна, ненаатрапваща своя сложен и драматично объркан житейски път. Поради тази причина аз никога не можах да предположа, че общувам с един невероятно смел, многократно рискувал живота си за спасението на другите, човек-герой. Едва след нейната кончина узнах истинското измерение на човека, с когото десетилетия наред се срещях и откровено разговарях. От документите, които ми беше оставила, със заръка да ги отворя едва, когато си отиде от този свят, излезе истината за потисналата творческия си талант поетеса, за безпределно смелия човек, неизброимо пъти рискувал себе си, за да спаси хиляди други живота, за много препатилата и страдала политическа затворничка.

Нека горенаписаното не се възприема като хвалебствие или угодни слова на поклонник, защото зад твърденията се крият изключително много драматични събития за времето и за живота, който изживя Шара Кариг. Истината за всичко това тя бе заключила дълбоко в сърцето си, защото „Тя беше простила

⁵ Jovkov, J. „A fehér fecske”. Budapest, Európa, 1956.

⁶ „Az utolsó sárkány”. Budapest, Európa, 1966.

⁷ „Ravasz Péter”. Bolgár népmesék. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1975.

⁸ „A bolgár irodalom kistükré”. Szerk. Juhász Péter és Karig Sára. Budapest, Európa, 1965.

⁹ „Történetek a hőstettről”. Ford. Juhász Péter, Karig Sára, Szenczei László. Budapest, Európa, 1977.

много неща, беше намерила вътрешен покой и за кошмарните си спомени от шестте прекарани години из съветските лагери зад полярния кръг в Коми. Подробности за изключително тежкия ѝ и в същото време интересен живот научих от интервютата, които беше давала по различни поводи в унгарската преса¹⁰. А те не бяха повече от пет-шест на брой.

Шара Кариг е родена на 13 юни 1914 г. в гр. Бая, област Бач-Кишкун, Южна Унгария (тогава Австро-Унгарска империя). По това време той е малък провинциален град на левия бряг на река Дунав, населен с унгарци, сърби, хървати, немци, евреи и др. Тя е третото, най-малкото дете в семейството на двама педагози. Има батко Убул и кака Юлия. Баща ѝ Карой Емил Кариг е унгарец, педагог в Института за подготовка на учители в града, преподавател по музика, който в свободното си време свири на орган в църквите на евангелистите, реформаторите, католиците, православните и в местната синагога. Той е уважаван от съгражданите си член на евангелисткото Църковно настоятелство. Майката Йохана Моравчик е еврейка католичка, която преподава в местното училище. Малката Шара започва основното си образование в училището към девическия манастир „Св. Богородица“ край града. Поради факта, че преди да постъпи в първо отделение, вече знае да чете и пише, не ѝ е интересно в клас, а е и свободолюбива по характер. Така още първия час в началното отделение се стига до спречкване между нея и възпитателката, която я наказва с удари по ръцете с пръчка. Малката Шара изтръгва пръчката от нейните ръцете и отвърща на удара. Веднага е изгонена от училище. Само след дълги увещания и дарената на манастира крава от баба ѝ може да продължи образованието си, но като частна ученичка. Там завършва четвърто отделение и първи прогимназиален клас. Родителите ѝ, решени да дадат добро образование на децата си, изпращат 12-годишната Шара и кака ѝ през 1926 г. да учат в манастир за млади английски госпожици, разположен на остров край Нойхаус ам Ин, в Германия. Там таксата за образование е почти два пъти по-ниска от тази в сродния манастир в Будапеща. Освен всички останали предмети, двете сестри изучават вероучение и немски език. Като втори език Юлия учи френски език, а Шара – английски. В свои интервюта Ш. Кариг споменава, че е била много усърдна ученичка, защото само с отличен успех е могла да се освободи от плащане на учебна такса и така да подпомага родителите си в издръжката им. Ала като свободолюбива евангелистка се отнася доста пренебрежително към вероучението и строгото изискване на монахините-католички за многократни молитви, особено в ранните утринни часове. Тя успява да си издейства разрешение да не посещава среднощните молитви, а да ходи едва на тези след 7 часа сутринта. Вместо на молитва, понякога отива за риба. В манастира сестрите прекарват две години и половина. Покрай заниманията на кака си Шара започва да изучава и френски език. Ала основното, което за цял живот усвоява

¹⁰ **Маджарова, Н.** Спомен за Шара Кариг, с. 12.

в манастира, е религиозната търпимост, усетът за справедливост и уважение към различните религиозни и идейни схващания на хората¹¹.

След обучението в Германия Шара се завръща в родината и продължава образованието си в гимназията на град Сегед „Св. Елизабета Арпадска“. Там изучава латински и гръцки език, едновременно с това полага и приравнителен изпит по френски език. Продължава усърдно да учи, защото като трето дете в семейството има право да бъде освободена от плащане на училищна такса само ако има отличен успех. След завършване на гимназията иска да запише специалност „Английски език“ в Сегедския университет „Франц Йосиф“, но понеже такава няма, през 1932 г. започва следването си в специалността „Унгарски и немски език“.

В началото на 30-те години на отминалия век Сегед е оживен университетски център поради принудителното преместване на преуспеващото висше училище от останалия извън пределите на Унгария град Клуж-Напока (на унгарски Коложвар), който след 1919 г. влиза в състава на Румъния. В големия южен провинциален град и университета му кипи оживен културен, научен и политически живот. Организируют се много творчески срещи, дискусии и различни други интересни за младите хора прояви. Сред местната студентия се заражда ядрото на бъдещия прогресивен културен, научен и политически елит на Унгария. В университетския Художествен колегиум „Сегедска младеж“, ръководен от Дьорд Будаи¹², се създава онзи творчески кръг от младежи, от чиито състав излизат много от по-късно станалите национално- и световноизвестни унгарски поети, писатели, художници, учени, изследователи и общественици на ХХ в. Шара Кариг става член на Колегиума, като се потапя всецяло в тази среда и живее с вдъхновения творчески плам на своите съвременници. Много бързо се запознава и сприятелява с някои от изявените представители на тази общност като Миклош Радноти¹³, Ференц Мора¹⁴, Дюла Ортутай¹⁵,

¹¹ Kertész, M. Egy igazi ember. // *Nők magazinja* (Budapest), 1986, 12 sz., p. 1.

¹² Дьорд Будаи (1907 – 1990) е изявен график, дърворезбар, скулптор и създател на театрални декори (https://hu.wikipedia.org/wiki/Buday_György) (11.04.2018).

¹³ Миклош Радноти (1909 – 1944) е един от най-изявените поети на модерната унгарска лира от първата половина на ХХ в. Роден и израснал в еврейско семейство, приело унгарска идентичност, той има злочестата съдба на стотици хиляди други евреи да бъде убит в концлагера „Аушвиц“ ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Radnóti Miklós](https://hu.wikipedia.org/wiki/Radnóti_Miklós)) (11.04.2018).

¹⁴ Ференц Мора (1879 – 1934) е писател, журналист, музеен уредник, археолог и етнограф (https://hu.wikipedia.org/wiki/Móra_Ferenc) (11.04.2018).

¹⁵ Дюла Ортутай (1910 – 1978) е изявен учен, професор, университетски ректор, академик (1958 – 1978), водеща фигура на Будапещенската школа етнографи и фолклористи, директор на Изследователската група (институт) за етнография при УАН, председател на Унгарското етнографско общество, общественик и политик, министър на религията и образованието (1947 – 1950) (https://hu.wikipedia.org/wiki/Ortutay_Gyula) (11.04.2018).

Дьорд Будаи, Габор Толнай¹⁶, Ференц Хонт¹⁷ и др. Шара е любознателен млад човек с разностранни интереси. Пише фейлетони във вестника на гр. Бая, прави художествени преводи, завършва курс по гледане на кърмачета и пр. Красива, интелигентна и привлекателна, тя има много ухажори, но никога не създава трайна връзка с някого. Вече на средна възраст признава със самоирония в едно интервю, че: „Бракът не беше измислен за мен“¹⁸. През целия си живот тя в действителност никога не се омъжва и не създава свое семейство. Без да завърши започнатата специалност, напуска Филологическия факултет с желание да запише медицина, ала не успява. Тогава постъпва в Правния факултет на Университета, където учи само два семестъра. Накрая става студентка в специалността „Външна търговия“ на Източната академия в Будапеща (1933 – 1934), откъдето придобива диплом за счетоводител по баланси¹⁹.

От САЩ в град Сегед се завръща през 1932 – 1933 г. унгарският биохимик от еврейски произход Алберт Сент-Дьорди²⁰. Той вече е световноизвестен учен, по-късно става и носител на Нобелова награда. Сегедският университет му възлага ръководството на Биохимичния институт, в чиято сграда той се настанява да живее заедно със семейството си. Дъщеря му Нели е с две години по-малка от Шара и учат заедно в гимназията. Бързо се сприятеляват, след което Шара се запознава и със семейството на големия учен, като става чест гост в дома му. Алберт Сент-Дьорди много харесва дейната, прагматична и с пъргав ум Шара, поради което започва да я напътства и подпомага в нейното развитие. Междувременно тя чувства неудовлетвореност от обучението си в Университета и търси нови предизвикателства в живота. Големият учен често ѝ казва, че докато е млада, трябва да пътува, за да опознае света и така да се обогати душевно. С тази идея в главата тя приема предложението на съпругата на А. Сент-Дьорди да ѝ съдейства за намиране на работа като детска

¹⁶ Габор Толнай (1910 – 1990) е литературен историк, есеист, съставител и редактор на много литературни поредици и издания, университетски преподавател и член на УАН (1962 – 1990) ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Tolnai_Gábor_\(irodalomtörténész\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Tolnai_Gábor_(irodalomtörténész))) (11.04.2018).

¹⁷ Ференц Хонт (1907 – 1979) е театрален режисьор и естет (https://hu.wikipedia.org/wiki/Hont_Ferenc) (11.04.2018).

¹⁸ Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő. – In: Nyáry, K. Merész magyarok. 30 ember történet. Budapest, Corvina, 2015, p. 83.

¹⁹ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára. // *Kritika* (Budapest), 1988, 3 sz., p. 13.

²⁰ Алберт Сент-Дьорди (1893 – 1986) е един от най-изявените унгарски учени – лекар и биофизик. За приноса му по откриване на витамин С, а по-късно и на витамин Р, е награден с Нобелова награда за медицина и биология (1937). Той е първият ректор на Университета „Миклош Хорти“ в Сегед (1940 – 1941), член е на три научни академии – Унгарската, Съветската, Американската, а също унгарски народен представител (1945 – 1947). По време на войната емигрира в САЩ, където и почива. На негово име са учредени две награди – в Унгария (1991) – за постижения във висшето и средното образование, и в САЩ (2005) – за върхови постижения при изследване на раковите заболявания (https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent-Györgyi_Albert) (11.04.2018).

възпитателка в някое английско семейство. Това ще ѝ позволи по-добре да научи английски език. Така през 1934 г. тя заминава за Нюкасъл, Великобритания, където започва да се грижи за детето на английско семейство. Впоследствие работи като помощничка в домакинството и на други семейства, като междуременно посещава лекции в Университета в Дърам, Североизточна Англия. По-късно се премества да работи в Лондон и посещава лекциите в специалност „Английска филология“ на Лондонския свободен университет. Оттам получава диплома за учител по английски език, с която има право да преподава по целия свят, но не и във Великобритания. При пребиваването си в Лондон обществено дейната и любознателна Шара Кариг се запознава отблизо с политическите идеи на реформаторите социалисти, които ѝ допадат. Често посещава сбирки на Обществото „Фабианус“, където социалистите провеждат своите дискусии и просветна дейност.

След три години в чужбина тя се завръща в Унгария през 1937 г. По това време властите в страната се опитват да намалят процента на безработица сред висшистите. Издадено е разпореждане, според което всички завършили висшето си образование младежи, говорещи чужди езици, трябва да започнат първата си работа в някое производствено предприятие на страната. С това се цели намаляване на безработицата, подсилване на производството с образовани кадри, а през личните познанства на младите хора се осъществява пряка стопанска връзка на унгарските предприятия с чужди производители и пазари. При тези обстоятелства Шара Кариг започва работа като отговоряща за търговската кореспонденция на английски и немски в будапещенската кантора на „Завода за желязо и машини“ (намиращ се в град Шалготарян). Там неин пряк началник става завърналият се от емиграция във Франция Пал Юстус²¹, който е известен идеен ръководител на унгарските социалдемократи. Тази ярка обществена и политическа личност оказва силно влияние за промяна светогледа на Шара Кариг, за преосмисляне на нейната собствена идейна и обществена позиция. До този момент тя не се занимава с политика и се самоопределя като „индивидуален анархист“. Под въздействие на Пал Юстус тя осъзнава моралната необходимост да заема активна гражданска позиция по наболели обществени въпроси при все по-нарастващото напрежение в живота на страната и по света. От този изявен политик тя научава

²¹ Пал Бернат Юстус (1905 – 1965) е поет, преводач, обществено ангажиран писател, политик и идеолог на унгарските социалдемократи през първата половина на XX в. Роден в семейство, изповядващо юдаизма, той няколко години живее в емиграция във Виена, Берлин и Париж. В годините на Втората световна война е изпратен в трудов лагер, откъдето избягва при партизаните на Йосип Броз Тито. След завръщането си в Унгария става един от подсъдимите в скалъпения политическия съдебен процес срещу комуниста Ласло Райк, като е осъден на доживотен затвор (1949), а после освободен и реабилитиран през 1956 г. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Justus_Pál) (11.04.2018).

много за обществено ангажирания начин на мислене, за логиката при оценка на събитията и за социалната диалектика на живота.

След две години работа в завода е приета за служителка във Валутния отдел на Търговската банка на Будапеща, благодарение на това, че владее английска стенография. Там работи около две години. По това време и в унгарското общество, подобно на други държави в Европа, започват да се засилват настроенята против евреите. Появяват се първите закони от анти-еврейското законодателство. Започват масови уволнения на евреи от работа, ограничаване на техните граждански права, отнемане на имуществото им и други форми на насилие над тази повече от 800-хилядна общност. Младата жена не може да разбере, а още повече спокойно да приеме това, което става в страната и по света. С близки приятели обсъжда случващото се и осъжда равнодушието на обществото спрямо тази несправедливост, зад която се крие ужасното лице на бъдещото нечовешко поведение към различните. Скоро приятелите на Шара Кариг, а и тя самата, стигат до общата идея, че: „След като законите са нечовешки, то те не трябва да се спазват“²². Така тя за първи път през 1939 г. нарушава закона, насочен срещу евреите, когато чрез подправени документи осигурява квартира в Будапеща на семейство полски евреи, преследвани в страната си. Когато осъзнава, че това закононарушение успешно спомага, за да се спасят хора от преследване, тя по същия начин осигурява квартири на още десетина семейства бежанци.

Междувременно Втората световна война е започнала своето пагубно унищожение на милиони човешки живота. През 1941 г. Шара Кариг се премества да работи като служителка в кантората на Акционерно дружество „Шомшич“, което търгува с вино. Там се запознава със стопанския директор Оскар Зеркович²³ и под негово влияние първоначално сътрудничи на Социалдемократическата партия, а през 1943 г. става и неин член. Преследванията на евреите са масови и все повече се засилват. Нейният близък приятел от студентските години в Сегед, големият унгарски поет Миклош Радноти, поради еврейския си произход първоначално е изпратен в трудов лагер в Унгария, а по-късно в концентрационния лагер „Аушвиц-Биркенау“. Тя укрива ръкописите и библиотеката му зад бъчвите в склада за вино, за да ги опази. В тези години немските окупационни войски и унгарските фашисти, т. нар. „нилаши“²⁴, започват

²² Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő, p. 84.

²³ Оскар Зеркович (? – 1948) е роден в заможно семейство, което се занимава с търговия на вино. По време на преследванията на евреите се включва в съпротивата, като през 1944 г. е арестуван и осъден на 15 години затвор. При отстъплението на нацистите е откаран в Бавария, където е освободен от американските войски. През 1947 г. е арестуван отново, но вече от унгарските служби за сигурност, и е осъден като шпионин от съветски съд на 25 години, след което е изпратен в трудов лагер в Иркутск, където умира (<http://zerkovitz.hu/zerkowitzpeter.htm>) (11.04.2018).

²⁴ Това са членове на унгарската националистическа вождистка Партия на кръсто-

масови гонения, погроми и убийства на евреи, католици и прогресивни ляво-мислещи хора. Това поражда недоволство и напрежение в обществото, което води до появата на организирано съпротивително движение в страната. Оскар Зеркович е съмишленик на антифашистката съпротива. Той добре познава идейните виждания на своята служителка, поради което ѝ се доверява. От своя страна съпругът на приятелката ѝ от младежките години Нели Сент-Дьорди – Дьорд Либики²⁵, я свързва с членове на нелегалната организация. Така Шара Кариг влиза в близки отношения с хората от съпротивата и макар да рискува живота си, заедно с книгите в склада за вино, укрива и част от оръжието на антифашистката съпротива, организирана от Ендре Байчи-Жилински²⁶. Десетилетия по-късно журналистите, питайки я за нейното участие в съпротивата, винаги остават озадачени от отговора на въпроса защо не е удостоена със званието „Активен борец против фашизма и капитализма“. Шара Кариг отговаря

саните стрели, т. нар. „нилаши“, ръководена от Ференц Салаши (1897 – 1946). Партията официално съществува между 15 март 1939 и 24 август 1944 г., а също и след осъществения от нея фашистки преврат на 16 октомври 1944 г. до 1 май 1945 г. През 170-те дни на своя режим нилашите продължават спряното на 7 юли 1944 г. от Миклош Хорти депортиране на унгарски евреи във фашистките концентрационни лагери. Под ръководството на Адолф Айхман и със сътрудничеството на правителството на нилашите стотици хиляди евреи и цигани са откарани в лагерите на смъртта. Още в нощта на преврата са убити няколко хиляди евреи на брега на Дунава. Десетки хиляди други са избити от въоръжените отряди на нилашите в различни части на страната и в еврейското гето в Будапеща.

²⁵ Дьорд Либики (1919 – 1995) е инженер, изявен спортист и автор на мемоарна литература, който през 1944 – 1945 г. се свързва с организацията на шведския дипломат Раул Валенберг в Будапеща. След войната работи в Министерството на информацията в Будапеща, а през 1957 г. емигрира в Швеция. През периода 1970 – 1980 г. е сътрудник на стокхолмския Институт „Каролинка“, а през 1991 г. се завръща в Унгария, където на негово име е учредена награда, присъждана на борците за свобода, демокрация, против расизъм и всякакъв вид диктатура (2012) (http://epa.oszk.hu/02600/02690/00012/pdf/EPA02690_aghegy_2007_18-19_2346-2348.pdf) (11.04.2018).

²⁶ Ендре Байчи-Жилински (1886 – 1944) произхожда от благородническо семейство. По образование е юрист, работи в адвокатска кантора и като секретар на главен жулан. Той е изявен журналист, народен представител, политик, офицер от резерва. Участва в Първата световна война, където е тежко ранен. Активно се противопоставя на Унгарската съветска република (1918), поради което е преследван от болшевиките и е принуден да емигрира във Виена. В годините преди Втората световна война застава срещу набиращата популярност идеология на националсоциализма в Унгария. Поради непримиримата си антинацистка позиция е арестуван от Гестапо и вкаран в затвора през март 1944 г., но през октомври, по настояване на унгарското правителство, е освободен. През ноември ръководи учредяването на Унгарския национален въстанически освободителен комитет, който обединява различни демократични сили в единен фронт за въоръжена борба срещу немските окупатори и унгарските фашисти. Две седмици по-късно е арестуван, осъден по бързата процедура и обесен през декември (https://hu.wikipedia.org/wiki/Bajcsy-Zsilinszky_Endre) (11.04.2018).

по един и същ начин: „Никога не се заявих като участник в съпротивата. Аз организирах своя самостоятелна съпротива“²⁷.

След окупацията на Унгария от германците (19 март 1944 г.) Шара Кариг е уволнена от Акционерното дружество „Шомшич“ поради изповядване на леви идеи и съпричастност към хората, които не приемат фашисткия режим. В годините на Втората световна война Унгария е на страната на хитлеристка Германия, като изпраща свои войски на Източния фронт. Според едно разпореждане на правителството от 1941 г. завърналите се в отпуск от фронта войници имат право да сключат брак по бързата процедура – чрез оформяне на всички необходими документи само за един ден. Узнавайки за тази възможност, Ш. Кариг търси да се сдобие с данни от документите на такива войници. Те са крайно необходими, защото след окупацията на страната, тя е влязла в конспиративна връзка и с известния професор по международно право Кароли Сладиц²⁸. Неговият син Имре Сладиц създава в своето жилище цяла „фабрика“ за изработване на фалшиви документи. С тях той снабдява избягалите от пленнически лагер английски офицери-пилоти, които са свалени над унгарска територия²⁹. От Имре Сладиц тя се научава на тънкостите как да подправя документи. Веднъж овладяла това умение, Ш. Кариг създава своя нелегална работилница в жилището си, където освен изработване на документи, отпечатва и позиви на нелегалната съпротива. В тези ужасни за човечеството години тя е невероятно смела и без да се замисля ежедневно рискува живота си, за да спаси този на други хора. След десетилетия една от участничките в организацията по подправяне на документи – съпругата на Ласло Рьорер, дава следната откровена оценка за поведението на своята дългогодишна приятелка Шара: „Това е един от най-смелите и най-благородни хора, с които ме е срещал животът“³⁰.

Личните данни на завърналите се войници Шара Кариг използва по свой неповторим начин. За мен само безпределно смела жена, всецяло отдадена на спасението на другите, би могла да измисли и приложи подобна гениална схема. С придобитите данни тя фалшифицира кръщелни свидетелства. Те са ѝ необходими, за да могат съпрузите евреи на нейни приятелки да сключат с нея брак по бързата процедура. С идеята да спаси тези мъже от явна гибел така тя сключва осем фиктивни брака с личното си име в различни райони на Будапеща. По този начин с издадените официални документи тя създава нова самоличност на преследваните мъже. Осъществяването на това спасение е възможно поради разпореждането от 1941 г. и факта, че по това време липсва единен регистър на

²⁷ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 13.

²⁸ Кароли Сладиц (1871 – 1956) е един от най-известните унгарски прависти, университетски професор и редовен член на УАН (https://hu.wikipedia.org/wiki/Szladits_Károly) (12.04.2018).

²⁹ Kertész, M. Egy igazi ember, p. 3.

³⁰ Ibid., p. 4.

гражданските бракове в страната. По този начин „оженените“ за Шара Кариг придобиват нова самоличност с действителни документи за „чисти“ унгарци. За по-голяма убедителност на новата им самоличност тя изготвя и допълнителни документи за всеки от тях като карти за градския транспорт, различни пропуски и пр. Подобни тя изработва и за много други еврейски бежанци, избягали английски военнопленници, членове на нелегални организации, дезертъори от армията. С нейна помощ стотици хора придобиват нова самоличност, което ги спасява от преследване и явна смърт. В дейността си тя не проявява никакви политически, етнически или религиозни пристрастия към хората, които се обръщат за помощ. Сред безброя на стотиците спасени от нея има унгарци и евреи, поляци и англичани, католици, юдеи и атеисти, демократи и комунисти. Това е един много широк спектър от различни представители на обществото, които в този исторически момент попадат в категорията на преследвани и подлежащи на изстребление³¹. В единия край на този дълъг списък стои отявлената католичка Маргит Шлахта³², а в другия е крайният комунист, артистът Тамаш Майор³³.

В тези страшни, ужасни за човечеството години Шара Кариг с пълно съзнание и целеустременост жертва живота си ден след ден, ала не с мисълта да извърши геройство, което ще я прослави или донесе награда, а защото като морален и честен човек се съпротивлява на жестокостта на времето, на равнодушието и страха, обхванал унгарското общество, и на вълнообразно нарастващата човеконенавист към другия, различния. В това се състои героизма на крехката жена Шара Кариг, която в едно жестоко и безчовечно време намира сили да извиси величието и достойнството на човешкия дух!

В собствения си дом, освен че има работилница за фалшиви документи, тя непрекъснато приютява и укрива различни бежанци. В сътрудничество с англичанката Евелин Гор-Симес³⁴ успява да спаси и няколко свалени над

³¹ Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő, p. 85.

³² Маргит Шлахта (1884 – 1974) произхожда от полско благородническо семейство. Тя е монахиня в католически манастир, изявена феминистка, първата жена народен представител в Унгарския парламент (1920 – 1922) (https://hu.wikipedia.org/wiki/Slachta_Margit) (13.04.2018).

³³ Тамаш Майор (1910 – 1986) произхожда от православно семейство. Той е великолепен артист, театрален режисьор, директор на Народния театър (1945 – 1962), университетски преподавател, два пъти лауреат на държавната награда „Кошут“. От младежките си години изповядва крайни комунистически възгледи, два пъти е избран за народен представител и повече от десетилетие работи като висш партиен функционер (https://hu.wikipedia.org/wiki/Major_Tamas) (13.04.2018).

³⁴ Евелин Гор-Симес (1918 – 1998) е англичанка, която по време на войната работи в независима международна хуманитарна организация, разположена в Будапеща (<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/aa09e8b2-917a-4ba0-858d-72a02e7d516b>) (13.04.2018).

унгарска територия английски офицери-пилоти, които са избягали от военнопленнически лагер.

Обществено-политическата ситуация в Унгария рязко се променя след окупацията на страната от германците. По нареждане на Райха са изпратени Адолф Айхман и Едмунд Весенмайер, за да решат „еврейския въпрос“ в Унгария. Започва масово депортиране на евреи към концентрационните лагери. За кратко време от окупацията до юли 1944 г. са депортирани около 445 000 души, от тях 434 402 в лагера на смъртта „Аушвиц-Биркенау“. В резултат разказа на двама избягали оттам евреи е създаден документът „Протокол Аушвиц“ (1944), в който се разкрива цялата истина за масовото унищожение на евреите. Документът е изпратен на управляващия Унгария Миклош Хорти (1868 – 1957), папата, правителствата във Вашингтон и Лондон. Това поражда вълна от международно недоволство. Под този натиск на 6 юли 1944 г. М. Хорти с военна сила спира депортирането на евреите от страната.

Още през пролетта на 1944 г., по препоръка на баронеса Гизела Апор³⁵, Ш. Кариг е поканена от Партията на мира да работи като доброволка в Международния червен кръст. Тя отдавна е във връзка с тази партия, чиито ръководители оценяват нейното доблестно човешко и гражданско поведение, както и изключителните ѝ организационни качества. Тя постъпва на работа в Детския отдел на Шведския червен кръст, като с това започва нейната системна нелегална дейност по спасяване от ужасите на войната и от физическо унищожение в концлагерите на смъртта на няколко хиляди еврейски бебета и деца на преследвани унгарски, словашки и полски граждани³⁶.

В Детския отдел неин пряк ръководител е шведката Аста Нилсон³⁷, която спасява деца още по време на Първата световна война. Ръководител на мисията на Шведския червен кръст е Валдемар Ланглет³⁸, който, заедно със

³⁵ Гизела Апор де Алтора (1886 – 1971) е баронеса, родена в унгарско благородническо семейство в селище, днес намиращо се в Румъния. Тя е монахиня, отдала живота си на хуманитарна дейност, като до 1945 г. е председател на Унгарския червен кръст (<https://www.geni.com/people/Gizella/6000000016557233742>) (13.04.2018).

³⁶ Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő, p. 84.

³⁷ Аста Нилсон е шведка, роднина на шведския крал Густав V. Тя пристига в Будапеща през 1944 г., за да помага в спасителната мисия на Шведския червен кръст, организирана от семейство Валдемар и Нина Ланглет. При един от набезите на нацистите в дом, където са укривани еврейски деца, тя е арестувана, малтретирана и благодарение само бързата намеса на Раул Валенберг е спасена (<https://www.holocaustrescue.org/swedish-diplomats-who-rescued-jews/>) (14.04.2018).

³⁸ Валдемар Георг Ланглет (1872 – 1960) е шведски журналист, писател, езиковед, един от първите есперантисти в света, университетски преподавател, служител в посолство, културен аташе, председател на Шведския червен кръст в Будапеща (от май 1944 г.). Още след немската окупация на Унгария той започва да помага на евреите, като укрива преследваните заради етническа и религиозна принадлежност. Заедно с втората си съп-

съпругата си Нина, влага всички сили за спасяване на евреите. Дейността им е активно подпомагана от секретаря на Шведското посолство Пер Ангер³⁹. На по-късен етап за успеха на хуманитарната операция съдейства и нарочно изпратеният секретар към посолството – Раул Валенберг⁴⁰, който

руга – рускинята Нина Николаевна Боровкова (1896 – 1988), организират и ръководят мащабна акция по спасяване на евреите в Унгария под егидата на Шведския червен кръст. Благодарение на тяхната дейност са спасени към 25 000 души. В начинанието си не получават подкрепа от Шведското посолство, като посланикът само наблюдава и изтърпява техните действия, поради което са принудени да разпродадат цялото си семейно имущество в Унгария, за да финансират спасителната мисия. По многократно настояване на В. Ланглет пред шведския крал Густав V да се изпрати опитен дипломат в помощ на спасителната операция, Външното министерство командирова неопитния, неизявен в нищо и неориентиран в ситуацията Раул Валенберг за секретар на посолството в Будапеща. Той е натоварен със специални пълномощия да съдейства по издаване на документи на преследваните евреи. Посолството увеличава броя на издаваните и до този момент т. нар. „защитни паспорти“ с право получилите ги да отпътуват за Швеция, което спасява хиляди хора от преследване и депортиране в лагерите на смъртта. Обаче след фашисткия преврат на нилашите (16 октомври 1944 г.) официално е прекратена дейността на Шведския червен кръст, поради което спасителната акция се поема от междуременно създаденото Шведско-унгарско общество, но не задълго, защото семейство Ланглет е принудено да се укрива поради започнало преследване срещу тях самите от страна на нилашите. След завземането на Будапеща от съветските войски семейството продължава своята хуманитарна дейност до май 1945 г., когато поради тежко заболяване и крайно изтощение В. Ланглет е принуден да се завърне в Швеция заедно със съпругата си. Години наред семейството живее в голяма мизерия, защото е разпродадо цялото си имущество, но въпреки това активно събира помощи за пострадалите унгарски граждани. Веднага след войната дейността на семейство Ланглет по спасяване на хиляди човешки живота не е зачетена и удостоена с официално признание от шведската държава, за разлика от Раул Валенберг. Едва през 1946 г. Валдемар Ланглет получава „Кръст за заслуги на Унгарската Република“, като първо признание от унгарската държава, а в същата година двамата със съпругата му получават и „Сребърен медал за заслуги на Червения кръст“. Под оказан силен обществен натиск едва през 1949 г. му е присъден Кралският рицарски орден „Полярна звезда“ на Швеция. Пет години след смъртта му двамата със съпругата му са удостоени със званието „Праведник на света“, като в тяхна чест е посадено дърво в алеята на Мемориала „Яд Вашем“, Йерусалим (1965) (https://hu.wikipedia.org/wiki/Valdemar_Langlet; <https://www.holocaustrescue.org/swedish-diplomats-who-rescued-jews/>) (13.04.2018).

³⁹ Пер Йохан Валентин Ангер (1913 – 2002) е дългогодишен шведски дипломат, който по време на Втората световна война е секретар на посолството в Будапеща. Там той подпомага дейността на Раул Валенберг по издаване на „документи за закрила“ и шведски „защитни паспорти“ на преследваните евреи. След края на войната прави многократни опити да установи каква е съдбата на изчезналия Раул Валенберг, взет в плен от съветските войски през 1945 г. През 1980 г. е удостоен със званието „Праведник на света“ от Института „Яд Вашем“, Йерусалим (https://en.wikipedia.org/wiki/Per_Anger; <https://www.holocaustrescue.org/swedish-diplomats-who-rescued-jews/>) (14.04.2018).

⁴⁰ Раул Густав Валенберг (1912 – ?1947) е швед, роден в семейство на заможни банкери. Завършва архитектура в САЩ, но започва работа като банков чиновник в Хайфа.

Поради незаинтересованост към банковото дело, слаби познания и липса на предприемачески качества, дядо му, който е негов настойник, не го допуска да работи в преуспяващата семейна банка в Стокхолм, а го насочва към малко търговско дружество, собственост на унгарския еврейин Калман Лауер. Поради тази причина той два пъти пътува до Унгария по търговски дела на фирмата (1942, 1943). По многократно настояване на Валдемар Ланглет шведското Външно министерство решава да изпрати служител в Будапеща в помощ на спасителната мисия. Обаче под натиска на представители на едрия капитал и лично на корабособственика Свен Сален, който има търговски интереси в Унгария, и с подкрепата на Калман Лауер, също със стопански интереси там, за длъжността е избран Раул Валенберг. Тогава той е 32-годишен, без дипломатически опит, без име и познанства в политическите среди, не знае унгарски. Изборът пада върху Раул Валенберг не поради личните му качества, а по идея на Свен Сален, който го предлага на Ивер Олсен, стокхолмският резидент на американското външно разузнаване, като предложението е подкрепено от американския Комитет за бежанците от войната (War Refugee Board) и от посланика на САЩ. Така първоначалната идея за командироване на Р. Валенберг е съчетание от лични стопански интереси и обществени такива на отделни чуждестранни организации. Отсъства замисълът за организиране или разширяване мащаба на спасителната мисия за преследваните евреи, каквато вече се провежда от Валдемар Ланглет. Раул Валенберг се включва в тази дейност, без да е наясно с нейната същност, поради което няма съществено участие и принос в разгръщането ѝ. Той основно оказва помощ на спасителната мисия в качеството си на служител в посолството, който съдейства за улеснено издаване на т. нар. „защитни паспорти“ на около 4500 евреи (до август 1944 г.) с право да пътуват до Швеция. Тези документи представляват известна защита за преследваните от фашистката власт. Стабилно финансово подпомаган от Комитета за бежанците от войната, Р. Валенберг започва да изгражда своя мрежа от връзки сред политическите и властовите кръгове в страната. Дейността му е улеснена от благоприятното развитие на бързо променящата се вътрешнополитическа ситуация в резултат на военните загуби на Германия. Поради сериозните успехи на съюзниците унгарските власти не оказват съществени затруднения на дейността му по издаване на „защитни паспорти“. Публично той не се противопоставя на преследването на евреите, макар понякога да ги придружава до границата с Австрия и защитава от нападения на унгарските фашисти. Придобил обществена известност, ролята му в спасителната мисия нараства, особено след преврата на нилашите (15 октомври 1944 г.) и управлението на Ференц Салаша. Ала след ноември 1944 г. спасителната мисия е силно ограничена. През декември правителството забранява дейността на Шведския червен кръст, окупира Шведското посолство и спира всяко действие по спасяване на преследваните. След завземане на Будапеща от съветската армия Р. Валенберг се предава на руснаците (януари 1945 г.), след което е изпратен във военнопленнически лагер, откъдето следите му изчезват завинаги. По-нататъшната му съдба е неизвестна, както и годината на смъртта му. Предполага се, че умира през 1947 г. в затвора на КГБ, на площад „Лубянка“, в Москва. През 1963 г. е обявен за „Праведник на света“, като в негова чест е издигнат паметник и е посадено дърво в алеята на Мемориала „Яд Вашем“ в Йерусалим. Негови паметници има издигнати още в Унгария, Словакия, Канада, Бразилия и др. В Унгария на негово име са кръстени улици и училища. През 1981 г. е обявен за почетен гражданин на САЩ, през 2003 г. – на Будапеща, а през 2012 г. му е присъдено най-високото американско отличие „Златен медал“ на Американския конгрес (https://hu.wikipedia.org/wiki/Raoul_Wallenberg; <https://www.holocaustrescue.org/swedish-diplomats-who-rescued-jews/>; https://hu.wikipedia.org/wiki/Raoul_Wallenberg;

получава надскачащи длъжността си пълномощия да издава „защитни паспорти“ на преследваните евреи. Първоначалната идея на Валдемар Ланглет и Аста Нилсон е всички спасени от еврейското гето деца, които се укриват при различни семейства, да бъдат събрани и настанени в отделни детски домове под закрилата на Шведския червен кръст. За целта, със средства на организацията и съдействие на посолството, са наети няколко квартири и седем къщи, превърнати в официални сиропиталища, в които са настанени укритите бебета и деца. Организаторите успяват да създадат полуофициален „статут на защитени“ на тези домове, с който унгарските власти за известно време се съобразяват. Шведският червен кръст издава официални „документи за закрила“ на настанените там евреи – възрастни и деца, като на хора, които са в процедура да получат шведско гражданство. По този начин са спасени няколко хиляди души. Валдемар Ланглет създава небивала по размерите си организация по спасяване на преследваните, в която работят основно доброволци, разпределени в 12 групи. Към дейността той привлича монаси и монахини от общо седем манастира и метоха, в които са настанени основно деца и бебета с техните майки. Много от тези деца доброволците намират рано сутрин, оставени пред помещението на Червения кръст. В повече от случаите преследваните родители нямат време дори да дочакат служителите и изоставят децата си с надеждата поне те да оцелеят⁴¹.

Познавайки сложната и непредвидима ситуация, Ш. Кариг предлага на ръководителите спасените деца да се снабдяват с фалшиви документи с нова, унгарска самоличност, след което да бъдат настанявани във вече съществуващи официални домове и църковни приюти за сираци и изоставени деца в страната. Това би ги предпазило от непредсказуемите и неконтролируеми действия на развилнелите се унгарски фашисти. Ръководителите се съгласяват с нея, като по този начин са спасени между хиляда и две хиляди бебета и деца. Точната бройка никога не ще се установи, защото поради конспиративния характер на действието не се водят никакви записки и документи. Голяма част от децата са настанени в повече от 50 различни детски заведения в цялата страна, дори са подслонени и такива бежанци, избягали от Трансилвания, днешна Румъния. Деца се укриват и в много унгарски семейства в провинцията. Всички те са успешно спасени по време на гоненията, докато част от настанените в шведските сиропиталища на Червения кръст имат трагична съдба след многократни нападения на унгарските фашисти.

Практика, преди укриване на децата, е да им се подготвят фалшиви документи с нова самоличност и да бъдат научени на новите си имена и биографии. А за по-голяма достоверност задължително научават еврейските деца да казват „Отче наш...“ и две християнски молитви на унгарски. С упомената-

org/wiki/Szálasi_Ferenc) (14.04.2018).

⁴¹ Kertész, M. Egy igazi ember, p. 2.

та практика е свързан един покъртителен спомен от живота на Шара Кариг, който е споделен в едно от нейните редки интервюта по темата. През 70-те години на миналия век тя отива на почивка заедно с млада преподавателка, която познава от години. С нея тя никога не е разговаряла по лични теми, но в един дъждовен ден, седейки на верандата, младата жена в откровение споделя трагичната си съдба. Разказва как хора от Червения кръст я спасяват от депортиране и сигурна смърт в газовите камери на „Аушвиц“. Как е настанена от тях в едно унгарско семейство, като ѝ осигуряват унгарски документи за самоличност. Шара Кариг напрегнато слуша драматичния разказ на младата жена, която казва:

„– Ала преди това една много любезна жена ме научи да се моля на унгарски – казва учителката.

– А, ти помниш ли я? – пита Шара.

– Разбира се! – казва жената и много точно описва как е изглеждала и как е била облечена.

– Тази жена... бях аз – тихо отронва Шара.

– Но, това значи, че ти си спасила живота ми!? – извиква потресена младата жена.⁴²

За съжаление, точният брой на спасените със съдействието на Шара Кариг деца и възрастни никога няма да бъде известен. В едно свое изказване по този въпрос тя споменава, че става дума за между хиляда и две хиляди спасени евреи, унгарци, словаци, поляци и англичани. На фона на ужасната статистика за избити 569 000 унгарски евреи⁴³ по време на Втората световна война, спасените са доказателство за нейната себеотдаденост на мисията и готовност за саможертва в името на живота на другите. За този, изпълнен с ежедневна смъртна опасност, но и с безпределна човечност, период от своя живот Шара Кариг десетилетия по-късно споделя откровено следното: „Човек не трябва да се страхува от смъртта. По време на немската окупация, а също и в затвора не се страхувах от смъртта, а от това да не осакатея телом и духом“⁴⁴.

След края на Втората световна война при нея идва един английски военен майор, за да ѝ връчи специалното отличие „Александър“, с което Великобритания изразява благодарността си за многото спасени от нея английски военнопленници. Офицерът отправя към нея и официално предложение да приеме английско гражданство. Макар до този момент това да е единствената

⁴² Ibid., p. 3.

⁴³ Преди Втората световна война в населените с унгарци земи живеят 825 000 евреи. В резултат на Холокоста са унищожени 69% от тях, което е невиджано по размерите си чудовищно престъпление (<https://www.masodikvh.hu/erdekessegek/haborus-bunok/25-a-holokauszt-aldozatainak-szama>; https://hu.wikipedia.org/wiki/Zsidó_holokauszt_Magyarországon) (16.04.2018).

⁴⁴ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 14.

официално изразена държавна благодарност за проявения от нея неизмерим героизъм и всичко сторено по време на войната, тя категорично отказва. Като демократично устроен човек и родолюбец желае да отдаде всички свои сили за възстановяване на родината си.

В резултат на военните действия в Будапеща, през зимата на 1944 – 1945 г. нейното жилище е разрушено и необитаемо. Поради тази причина тя се премества заедно с родителите си в гр. Бая. Там няколко месеца работи под ръководството на социалдемократа Шандор Милок⁴⁵, пълномощник на правителството към Комитета по завръщане в родината. Шара Кариг активно участва в дейността на организацията, чиято основна задача е да открие и подпомогне завръщането в Унгария на десетки хиляди млади бежанци, депортирани в лагерите евреи, военнопленници и оцелели след войната унгарци, останали зад граница. Тя пътува до бежанските лагери в някои страни на Европа, за да издирва, призовава и подпомага завръщането на тези хора. През 1946 г. Унгарската комунистическа партия (УКП) създава своя организация по завръщане на бежанците и с това се прекратява дейността на социалдемократите.

Дейната Шара Кариг си намира нова работа, като отива в Будапеща и до септември 1947 г. е преподавател по английски език към Британския съвет, като обучава учители от средните училища. Междувременно тя продължава членството си в Социалдемократическата партия и като признание за активната си обществена дейност на два пъти е избрана за делегат на партията (1945, 1947) от II изборителен район в Будапеща. За парламентарните избори нейната партия ѝ възлага задачата да бъде организатор и главен координатор на повече от петдесет секции във II изборителен район. Изключително наблюдателната, прецизна и досетлива Шара Кариг още в началото на изборния ден (1 септември 1947 г.) забелязва опит да се фалшифицират изборните резултати. Възможност за това дава употребата на синя бюлетина, с която имат право да гласуват онези граждани, които нямат постоянно местожителство в съответния изборителен район или поради някаква причина се налага временно да пребивават в него в деня на изборите. Тя забелязва камион, пълен с работници в празнични гаширизони, спрял пред нейната секция, които идват да гласуват със синя бюлетина. Този факт поражда съмнението ѝ, поради което записва номерата от личните документи на гласувалите с такава бюлетина. След това се свързва с представителите на своята партия в останалите изборни секции на района и ги предупреждава да проверяват данните на всички, които идват да гласуват със синя бюлетина, като ѝ съобщават по телефона за това. При установяване на повторно гласуване тя иска от властите отнемане на бюлетината, личните

⁴⁵ Шандор Милок (Шандор Молнар) (1887 – 1959) е журналист и редактор на в. „Непсава“, политик, член на унгарската Социалдемократическа партия от 1914 г., изключен от нея през 1948 г. Бивш концлагерист в „Маутхаузен“ (1944 – 1945) (https://hu.wikipedia.org/wiki/Millok_Sándor) (19.04.2018).

документи и задържане на извършителите от полицията. В резултат на нейните организационни действия до края на изборния ден има няколко десетки души задържани в полицейските участъци за изборна измама. Вечерта, след приключване на изборите, тя взема отнетите лични документи, сини бюлетини и се приготвя да тръгне, когато представител на УКП в секцията я призовава да му ги даде, той да ги отнесе в полицията. Шара Кариг категорично отказва, като заявява, че ще ги предаде лично на министъра на правосъдието, социалдемократа Ищван Риеш⁴⁶. Тогава представителят на Комунистическата партия се обръща към нея заплашително с думите: „Другарко Кариг, Сибир не е така далече!“, на което тя не обръща особено внимание⁴⁷. Още същата нощ секретарят на УКП в района докладва за случилото се на ръководството на партията, което поражда драматични последици в живота на Ш. Кариг.

Разкритията около изборната фалшификация предизвикват невероятен политически скандал, останал в историята като „измамата със синя бюлетина“. На следващия ден, 2 септември, при излизане от дома си тя е спряна от няколко очакващи я цивилни, които се представят за служители на Стопанска полиция. Те я обграждат и приканват да отиде с тях в полицейския участък, за да даде показания за случилото се на изборите. Шара Кариг иска да види призовката, при което един от цивилните иронично ѝ подхвърля, че такава нямат, но след като настоява ще има документ и пред нея попълва една празна бланка на коляно. Цивилните и няколко въоръжени се качват с нея в една лека кола със затъмнени с перденца стъкла и я откарват в сграда в центъра на Будапеща. Там се помещава съветското военно контраразузнаване, в чиито ръце е предадена с устното обвинение, че е участничка в международна шпионска организация. Така тя става една от първите жертви на произвола на настъпващия комунистически режим. За задържането не съобщават на близките ѝ. Нейното странно и внезапно изчезване силно обезпокоява ръководителите на Социалдемократическата партия, поради което те правят многократни запитвания относно местонахождението ѝ до министъра на вътрешните работи – комуниста Ласло Райк⁴⁸, както и до главния секретар на УКП – Матяш Рако-

⁴⁶ Ищван Риеш (1885 – 1950) е политик, член на унгарската Социалдемократическа партия, министър на правосъдието, спортен деятел (https://hu.wikipedia.org/wiki/Ries_István) (19.04.2018).

⁴⁷ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 13.

⁴⁸ Ласло Райк (1909 – 1949) е комунистически функционер, първи заместник председател на УКП, политик, народен представител, министър. Като министър на вътрешните работи на Унгария (1946 – 1948) той е основен и активен организатор по утвърждаване диктатурата на УКП от периода на култа към личността на Матяш Ракоши, както и по прилагане на терора над инакомислещите като основен политически поход в държавата. Активен организатор е на изборната измама със „синята бюлетина“ (1947), основен инициатор на първите скалъпени политически процеси срещу представители на различни демократични партии, църковни институции и видни обществени личности. Поради нарастващата му

ши⁴⁹. Дватама висши функционери и държавници дават уклончиви отговори и обещания да проверят случая. След няколко седмици известяват ръководството на Социалдемократическата партия, че Шара Кариг е била разпитвана от съветското контраразузнаване по подозрение в шпионска дейност и скандала „синя бюлетина“, след което е освободена и вероятно е напуснала страната. По-навайки характера и отговорното гражданско поведение на своя партиен член, ръководството недоумява и не вярва на казаното. Междувременно страната изпада в сложна следизборна политическа обстановка, защото се подготвя съставянето на коалиционно правителство. При тази ситуация, а и години по-късно, ръководството на социалдемократите не е в състояние да направи нещо повече по издирване и спасяване на Ш. Кариг, защото и неговите членове един след друг започват да стават жертви на настъпващата диктатура. Няколко години по-късно (1950) министърът на правосъдието Ищван Риеш е арестуван по фалшиви обвинения и пребит до смърт по време на разпит в затвора на град Вац. Пал Юстус заедно с комуниста Ласло Райк е осъден на смърт в един скалъпен политически процес⁵⁰. В този сложен исторически период няма кой да защити и спаси Шара Кариг от произвола на набирация сила комунистически режим, когато се разгръща култа към личността на Матяш Ракоши.

вътрешнопартийна популярност и опасенията на Матяш Ракоши, че може да го измести от поста му секретар на УКП, е назначен за министър на външните работи от 1948 г. А през 1949 г. срещу него е повдигнато скалъпено обвинение за шпионаж в полза на чужда държава и бивше сътрудничество с фашистката полиция до 1945 г. Заедно с няколко функционери на УКП и политици от други партии е осъден на смърт в бърз и показан политически процес ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Rajk_László_\(politikus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Rajk_László_(politikus))) (19.04.2018).

⁴⁹ Матяш Ракоши (Матяш Розенфелд) (1892 – 1971) по произход е евреин, комунистически функционер и политик, участник в Първата световна война и Унгарската съветска република (1919). Член е на УКП от 1918 г., член е на Коминтерна, политически затворник повече от 15 години, емигрант в СССР. След завръщането си в Унгария (1945) е избран за главен секретар на УКП (1948 – 1953), а след преименуването ѝ – за първи секретар на Унгарска работническа партия (УРП) (1953 – 1956). От 1945 г. е заместник министър председател, а след фактическото отстраняване от поста на Ференц Наги заема неговата длъжност на министър-председател на НР Унгария (1952 – 1953). По време на организирания от него култ към личността му, чийто апогей е през 1952 г., налага жестока политическа диктатура в страната. В резултат на нея са проведени десетки скалъпени политически процеси, в които на смърт са осъдени около 200 души. Такъв показан процес е осъществен срещу бившия му съратник и другар Ласло Райк. В резултат на упражнявано държавно насилие през периода са арестувани около 40 000 души, 13 000 са изселени от Будапеща, а към 300 000 са подложени на принудително преселване и отнемане на имуществото в цялата страна. През годините 1950 – 1953 около един милион души са подложени на целенасочено политическо съдебно преследване, като срещу всеки втори е издадена осъдителна присъда. След снемането му от власт (1956) около 748 000 са помилвани или са им отменени наложените присъди (https://hu.wikipedia.org/wiki/Rákosi_Mátyás) (19.04.2018).

⁵⁰ Pogonyi, L. *Én is jártom Vorkután. // Ország-világ* (Budapest), 1989, p. 10.

Затворена в отделна килия, Шара Кариг денонощия наред е разпитвана от съветски военен следовател, който я принуждава да пише по три пъти на ден биографията си. В тези дни над нея не е упражнявано физическо насилие, а е подложена само на психически тормоз⁵¹. След безконечни, но безрезултатни разпити, ръководителят на съветската военна прокуратура ѝ заявява, че по повдигнатите срещу нея обвинения за участие в шпионска организация няма никакви доказателства, поради което очаква скоро тя да бъде пусната на свобода. Обаче след дни пристига разпореждане от Трети отдел на съветското Вътрешно министерство да бъде интернирана за неопределен срок от време, защото нейното присъствие в Унгария би било пречка за демократичното развитие на страната. Откарана е в гр. Дьор, а оттам е изведена в съветската окупационна зона на Австрия. Без да са предявени каквито и да било съдебни обвинения срещу нея, тя е тикната в женския затвор на Баден бай Виена, където вместо по двама души в килия са натъпкани по 15 – 20 затворнички. Поради тази причина Ш. Кариг приема каквато и да било физическа работа въвн от килията като метене, чистене на тоалетни и др., само за да излезе на чист въздух и слънце. В затвора се научава да шие на шевна машина. След няколко месеца престой е откарана в Нойкирхен, където е създаден сборен затворнически лагер за депортиране на политически затворници и военнопленници. Там престоява следващите 4 – 5 месеца, след което заедно с други унгарци е качена в затворени товарни вагони и през Будапеща и гр. Чап е откарана в лагер край гр. Лвов, Украйна. Той е разположен в стари кавалерийски казарми, препълнен с хора, които гладуват и боледуват. Един от лекарите в лагера, след като узнава, че тя знае латински и има известни медицински познания, я взема за помощничка. Тя му помага в лекуването на хора с въшки, кожни болести и сифилис. Два месеца престоява в този лагер, след което около Коледа на 1948 г. е качена, заедно със стотици други затворници, отново в товарни вагони и през Брянск, Киров и Печора е откарана във Воркута. Това е селище в западното подножие на Урал, намиращо се в северната част на Коми АССР. Там е разположен един от най-големите съветски трудововъзпитателни лагери от системата на ГУЛаг. По съветско време Воркута е лагерен комплекс, където, в резултат на сталинските репресии, са затворени стотици хиляди хора от различни националности. Разположен на 160 км от Северния полярен кръг, той е съставен от няколко лагерни селища, в които лагерниците добиват антрацитни въглища, глина и торф в открити мини при изключително ниски температури през цялата година. Основан още през 1931 г., през различни периоди от съществуването му в него са затворени и работят между 100 и 200 хиляди политически и криминални затворници, както и военнопленници. Там атмосферните условия са изключително тежки, със средна годишна температура от минус 20 градуса, като през зимата температурите често падат и под

⁵¹ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 13.

минус 40. Лагерниците са принуждавани да вършат тежка физическа работа по 10 – 12 часа на ден, вълн, на открито, при това системно недохранвани и подлагани на физически тормоз. Поради тези обстоятелства затворените там хора не издържат повече от няколко години, като всеки ден умират десетки от тях. Смъртността в този лагерен комплекс е много висока, като достига до 80%⁵². Основна задача на началниците е да държат в подчинение затворените в лагера, като ги изтощават с работа, чрез която да се добива такова количество суровини, че с парите от предоставяното им на държавата да се закупува необходимата храна за преживяването им.

Шара Кариг пребивава в различни части на Воркута, като основно работи в открити мини за глина и добиване на торф. В спомените си тя казва, че студът, който обикновено е минус 20 – 30 градуса, не я мъчел толкова много, колкото непоносимата жега в бараката за 200 души. Понеже се работи на три смени, помещенията непрекъснато се отопляват, за да могат премръзналите и връщачи се от работа бързо да се сгреят. Непоносимата жега и задухът не позволяват да се спи спокойно, а за Шара Кариг, която е на горното легло, това е почти невъзможно, поради което лежи на отворен прозорец. Безсънието, непоносимо тежкия студ, недохранването и пълното физическо изтощение на организма ѝ водят през 1951 г. до опасна инфекция на ухото, от което се подува половината ѝ глава. При невъзможните лагерни условия и лошата, разрастваща се инфекция, нейната смърт изглежда неизбежна. Ала съдбата, в лицето на един от лагерните лекари, както винаги неочаквано се намесва. Знаейки, че владее латински език, лекарят преценява, че може да му бъде полезна като помощничка, затова се решава да направи операция в опит да я спаси. Благодарение на неговата многократна оперативна намеса и силната воля на Шара Кариг да живее, тя оживява и бавно започва да се възстановява. До пълното си оздравяване работи като медицинска сестра. Първоначално в отделението за женски болести, а след това е преместена в отделението за отворени рани, където се лекуват главно криминални престъпници, умишлено самонараняващи се, за да си осигурят малко почивка. По-късно лагерната управа я премества на по-лека работа в книговезницата, където освен книги, се подвързват и много от документите на ГУЛаг. Управата се заблуждава, че като чужденка не може да прочете какво пише в секретните документи. Ала още в Лвов Шара Кариг е започнала да учи украински и белоруски от затворените там хора, а във Воркута вече е усвоила и руския език. Така в книговезницата има възможност да чете руските книги, които подвързва, като там за първи път се запознава с написаното от Михаил Булгаков. По-късно някои от неговите творби тя прекрасно ще преведе на унгарски език.

През годините, прекарани в лагера, тя се запознава с много затворени там руски, украински и белоруски интелектуалци, с които след освобождаването

⁵² Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő, p. 87.

й я свързват сърдечни и искрени, творчески приятелства. При непосилните за крехкото й тяло физически изпитания Шара Кариг поддържа духа си със силата на словото. Съчинява неримувани, бели стихове. Създава потресаващи с откровението си емоционални стихотворения, които поради забрана затворниците да правят записки и ги изнасят във от лагера, тя научава всичките наизуст.

Убийствените климатични условия, гладът и изнурителният труд напълно изтощават организма на Ш. Кариг. В края на шестата година от вдвояването си в лагера тя е вече на ръба на жизнените си сили и изглежда, че едва ли ще успее да преживее там още една тежка зима. Жива я поддържа оскъдната храна, която сама успява да си набави от книговезницата. В нея се работи с лепило, основно приговяно от брашно. От него тя ден след ден успява да задели по малко и понякога приготвя за себе си и сълагерниците си от бараката нещо като палачинки. А за да се предпазят от убийствения скорбут, си правят горчив чай от борови иглички.

Макар тези тежки за нея и семейството й години да не сломяват борбената Ш. Кариг, те й нанасят дълбока душевна рана. Докато е затворена във Воркута, нейният баща се поболява и умира от мъка. Майка й също много тежко преживява случилото се, в резултат на което се затваря в себе си и по-късно огорчена си отива от този свят.

След смъртта на Сталин (1953) съветските власти вземат решение да прекратят дейността на трудововъзпитателните лагери на ГУЛаг. В резултат на това през август 1954 г. Шара Кариг е в групата на първите лагерници чужденци, които са освободени. Отслабнала до неузнаваемост и изтощена до безкрайност, тя се завръща в Унгария без официално да е реабилитирана. Това се случва едва през 1957 г. след проведения XX конгрес на КПСС. Мъчи я ужасно безсъние и клаустрофобия. След направен цялостен медицински преглед лекарите преценяват, че в това състояние тя не е способна да извършва физическа работа, поради което на 40 години е пенсионирана като инвалид, за да получава някаква пенсия. Така, макар вече свободна, Шара Кариг е изправена пред света на нищото. Този, все още млад човек, преживял толкова много тежки изпитания, като че ли е с приключил житейски път. Ала макар и с изтощено тяло, Шара Кариг притежава силен и борбен дух, който я е спасявал толкова пъти до този момент. Двайсет години по-късно, с мъдростта на своята напреднала възраст, тя ще обобщи ужаса от преживяното със следните думи: „Вече знам, че затворът и лагерът не са най-страшното нещо, което може да се случи на човек. Единственото ужасно нещо, което може да му се случи, е да не може да се погледне в огледалото и спокойно да надникне в душата си“⁵³.

С променена до неузнаваемост външност, без подкрепата на бившите си партийни съратници, част от които са избити, а други – интернирани, тя не може да си намери работа. А в нова, социалистическа Унгария никой не иска

⁵³ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 14.

да вземе на работа една бивша лагеристка, която при това не е реабилитирана. Към живота я задържа единствено подкрепата на нейните близки, но я мъчи силното чувство, че вече никому не е нужна. А това е тежко страдание за един деен като нея човек. Скоро малкото останали нейни приятели успяват да ѝ намерят работа като преводач от английски и немски, а по-късно и от руски. Получената подкрепа и нейната силна воля връщат Шара Кариг отново към живота. На 40 години тя решава, че за трети път трябва да започне всичко отначало и да остави миналото зад гърба си. По нейните думи: „Мислех, че всичко, което предстои, е само едно допълнение към миналото. Така в действителност започнах да живея своя трети живот“⁵⁴.

Ала в живота винаги има неочаквани обрати и добри хора. Такъв е случаят на нейната среща с Янош Домокош⁵⁵, който ѝ се доверява и я назначава на работа първоначално като преводач, а после и като редактор в „Ново унгарско издателство“. След като става главен редактор, а по-късно и директор на новосъздаденото издателство за художествена литература „Европа“, той я преназначава там (1956). Шара Кариг, която превежда от няколко езика, е принудена да научи един нов, с който никой в издателството не работи. Така тя започва да учи и превежда от български език. Поради тази причина от 1957 до 1986 г. тя е основният преводач, редактор и съставител от български език и главен редактор в отдела за българска, руска, украинска и белоруска литература. През 1957 г. е изпратена в Москва, в състава на делегация от издателството. По нейно желание ѝ организират среща с Маргарита Булгакова, съпругата на нейния любим автор от лагерните години. Запознанството с нея, както и с много други съветски интелектуалци, прераства в пожизнено приятелство. Руските, белоруските и украинските творци я ценят като сърдечна приятелка и я уважават като високоерудирани преводач. При това нейно официално посещение в СССР домакините съдействат тя да получи документ за пълното си политическо реабилитиране, което става на 6 ноември 1957 г.

Макар преживяла много несправедливости и страдала от политическите пристрастия на времето, Ш. Кариг продължава да вярва в доброто, в социалната справедливост и бъдещето на родината си. И в това, че все още може да отдаде всички свои сили за нейното добруване. С тази нагласа тя става член на Унгарската социалистическа работническа партия през 1974 г. Шара Кариг е убедена в правотата на действието си, защото знае – никой

⁵⁴ Nyáry, K. A Gulágot járt embermentő, p. 88.

⁵⁵ Янош Домокош (1921 – 1987) е журналист, участник в съпротивата срещу немската окупация, член на унгарската Национална селска партия (1945), член на УКП (1948), преводач, главен редактор в „Ново унгарско издателство“, впоследствие прераснало в книгоиздателство „Европа“ (1956), където завежда отдел „Литература“ (1956 – 1965), а от 1965 г. до смъртта си е директор на издателството (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03452.htm>) (19.04.2018).

не може да я обвини, че пристъпва към членството с някакъв користен или кариеристичен умисъл. Всеки разбира, че на 60 години тя няма как тепърва да започне политическа кариера.

Започнала третия си живот, тя се впуска и в активна обществена дейност. Подпомага вдовицата на приятеля си от младежките години, убитият в лагерите на смъртта талантлив поет Миклош Радноти, да подреди и издаде неговия архив. През 1962 г. се запознава с графиня Катинка Андраши, наричана „Червената графиня“, вдовица на друга известна личност, а именно на министър-председателя и президент на Унгарската съветска република от 1918 – 1919 г. Михай Кароли⁵⁶, с която я свързва пожизнено приятелство. След нейната кончина Ш. Кариг се грижи за опазване и публикуване на документалното наследство на М. Кароли. През 1988 г. е избрана за секретар на създаденото Дружество „Михай Кароли“, а през 1990 г. – за председател на Унгарско-украинското дружество за културни връзки.

През целия си активен творчески живот Шара Кариг освен български автори, превежда, редактира и съставя сборници с проза и поезия от руски, украински, английски, фински и литовски език. Има няколко съставителства на поредици от различни езици, най-впечатляваща сред които е тази с приказки на народите по света. Сред известните и успешни нейни преводи са тези на Михаил Булгаков, Рабиндранат Тагор, Кобо Абе, Агата Кристи, Алън Маршал и др.

Шара Кариг изключително рядко говори за преживяното и стореното от нея по време на войната. В малкото си интервюта доста пестеливо споменава за приноса си по спасяване на хиляди човешки живота, поради което е крайно учудена, когато през 1985 г. Мемориалът на катастрофите (Холокоста) и героизма „Яд Вашем“ в Йерусалим, Израел, я удостоява с почетното звание „Праведник на света“. То се дава само на хора, които са помогнали и спасили евреи по време на Холокоста през Втората световна война. На почетния медал от „Яд Вашем“ има надпис с дълбок смисъл: „От признателния народ на Израел: който спаси един живот, спасява цяла вселена“. В едно свое изказване Ш. Кариг споделя: „През 1985 г. си мислех: четиридесет години изминаха, кой ли си спомня за това, което се случи? [...] Не искам да получавам награди, защото сред спасените имаше и мои приятели, а имаше и такива, които не можах да бъдат спасени. Това, което направих, беше помощ и за мен самата, защото само така можех да преживея това страшно време със здрав разум и чиста съвест. Междувпрочем, тогава не можах да

⁵⁶ Михай Кароли (1875 – 1955) е граф, висш аристократ, политик с радикални демократични възгледи, народен представител, министър-председател и президент по време на Унгарската съветска република (1918 – 1919). След смазване на републиката емигрира във Франция със съпругата си графиня Катинка Андраши, като за кратко време след края на Втората световна война е посланик на Унгария в Париж ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Károlyi_Mihály_\(miniszterelnök\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Károlyi_Mihály_(miniszterelnök)) (19.04.2018)).

отпътувам за Израел и Шари Реувени ми донесе отличието през 1985 г.⁵⁷ През 1987 г. тя все пак успява да отиде в Израел като участничка в състава на унгарска писателска делегация и да присъства в Тел Авив на възпоменателните тържества в памет на шведския дипломат Раул Валенберг. Тогава е удостоена с честта да посади свое дърво в алеята на „Праведниците на света“ в Мемориала на Маслинения хълм. Посаденото дърво е под № 811, пред което има табелка с нейното име и това на Унгария.

За дейността ѝ по спасяването на хиляди човешки живота, приносят ѝ за развитие на унгарската култура и сътрудничеството между народите, и по случай нейната 75-годишнина Шара Кариг е удостоена с високото държавно отличие орден „Звезда на Унгарската народна република със златен кръст“ (1989). Същата година е удостоена и с ордена „Финландски лъв“ – рицарска степен, връчен ѝ от финландското правителство.

Макар да е една от най-значимите преводачки и радетелки за популяризиране на унгарската култура в чужбина, едва на 67-годишна възраст тя получава първото си признание за положените от нея огромни усилия в областта на литературата и културата. През 1981 г. е удостоена с литературната награда на Унгарския художествен фонд. След години е удостоена с литературната награда „Атила Йожеф“, която обикновено се връчва на начинаещи, млади творци (1986). Няколко години по-късно е почетена с паметен плакет „Пал Демини“ (1993), а през 1994 г. – и с ордена „За заслуги към Унгарската република – малък кръст“ за цялостна преводаческа дейност. През 1987 г. е отличена с Почетен диплом на НР България за развитие на българско-унгарските културни и научни връзки. Освен другите отличия, получава също и много съветски признания и награди за своята преводаческа дейност. Десетилетия наред Шара Кариг е член на унгарския Съюз на писателите и Пен клуб.

По време на заточението си в лагерите на Воркута, за да спаси душата си от изкривяване и гибел, Шара Кариг твори стихове. Те са различни по тематика и дължина, остри и болезнени по съдържание, но основно неримувани, нехармонични, такива, какъвто е животът в лагерите. Съчинява около 200 стихотворения, които научава наизуст, за да ги запише в една тетрадка едва след освобождаването и завръщането си в Унгария. Написаното прибира в чекмедже и почти нищо не публикува до края на 80-те години. Главно поради политически съображения. Едва към края на живота си дава съгласие на свои приятели тези стихове да бъдат преведени на английски език и публикувани в стихосбирка по повод на нейната 80-годишнина. Така в Ню Йорк излиза първата ѝ стихосбирка под заглавието „Поеми от Воркута“⁵⁸ (1994). Изданието е с уникално художествено-пластично

⁵⁷ Gergely, Á. Emberi minta – Karig Sára, p. 13.

⁵⁸ Sara Karig. Vorkuta Poems. Dobbin Books, New York, 1994. Скулптурното оформление на изданието е на Луис Маккаг (Louise McCagg), а корицата – на Робин Ами Силверберг

оформление и се превръща в библиофилска ценност, защото самата книжка е част от скулптурна композиция, изобразяваща главата на Ш. Кариг, в която се вмести, като във футляр, стихосбирката. На следващата година излиза и втората стихосбирка „Полярен кръг“⁵⁹, този път на унгарски език, пак със стихове от лагерите във Воркута.

Въпреки изпълненият с тежки изпитания и много страдания живот, Шара Кариг доживява до преклонна възраст. Почива на 2 февруари 1999 г. в Будапеща, на 84-годишна възраст. Гленните ѝ останки са изложени за поклонение в траурната зала на престижното будапещенско гробище „Фаркашрити“, където са погребани изявените личности на Унгария. Борбената ѝ душа намира последен покой в семейната гробница на гр. Бая, до останките на нейните родители и близки.

След кончината ѝ необикновената ѝ съдба привлича вниманието на няколко унгарски творци, които, макар и посмъртно, започват да популяризират многохилядното добро, сторено от нея. На първо място тук следва да се спомене документалният филм „ГУЛаг в бледа лудост – Шара Кариг (1914 – 1999)“ по сценарий на Ищван Бубряк, който е и продуцент на филма⁶⁰. През 2015 г. Кристиан Няри описва нейния трагичен живот в своята книга с биографии „Дръзки унгарци. 30 човешки истории“⁶¹. Обаче първи насочват вниманието си към живота и делото на Шара Кариг институциите за обществена памет. Още през юли 1999 г. унгарският Институт за политическа история приема в хранилището на библиотеката си всички лични книги и документи на Шара Кариг като дарение от нейната племенница Жужана Кариг. В Архивния фонд на института под № PII 997 се съхранява личната кореспонденция и документи, свързани с живота на Ш. Кариг. В експозицията на Музея на терора, в Будапеща, ѝ е отделено място в една от килиите, където е била разпитвана от съветските следователи. През 2014 г., по случай 100-годишнината от нейното рождение, Унгарският културен институт в София и Българският културен институт в Будапеща организират вечер в памет на нейния живот и дело. По инициатива на Общинския съвет на гр. Будапеща на 19 ноември 2016 г. тържествено е открита паметна плоча върху дома, където тя е живяла на ул. „Понти“. Засега последните документирани събития в нейна чест са паметните вечери с прожекция на документалния филм на И. Бубряк, проведени в Градската и областна библиотека

(Robbin Ami Silverberg).

⁵⁹ **Karig Sára.** Sarkövezet. Versek. Szerk. Székely Magda. Budapest, Philobiblon, Magyar Bibliofil Társaság, 1995. Заклучителните думи към стихосбирката са от Ото Орбан.

⁶⁰ „Gulág sápadt tébolyán – Karig Sára (1914 – 1999)“. По сценарий на Ищван Бубряк (Bubryák István) (2016 – 2017).

⁶¹ **Nyáry, K.** Merész magyarok. 30 emberi történet. Budapest, Corvina, 2015.

„Кароли Шомоди“ на гр. Сегед (8 декември 2017 г.) и в Градската библиотека „Ендре Ади“ на родния ѝ град Бая (7 февруари 2018 г.).

Ще приключа подробното описание за необикновенната съдба на Човека, който и за миг не се замисля, когато трябва да отстоява справедлива кауза и да се бори за живота на другите, с думите на съпругата ми Нина Маджарова, която също много добре познаваше и обичаше нашата леля Шара: „Тя живееше в настоящето и гледаше напред в бъдещето, защото, макар да беше раздала прекалено много от себе си, винаги имаше добро в излишък“⁶².

Свободен

Шара Кариг

Заселвам се сега в онази пустош,
по хълмовете само зверове,
но за живота ми един не ще се бори,
защото той не е човек и не убива,
ако не е гладен, не показва остри нокти,
не събира и не споделя,
не взема и не дава,
защото е звяр, а не човек,
при това – свободен.

(Воркута, 1951 г.)

Превод от унгарски: *Нина Маджарова*

⁶² Маджарова, Н. Спомен за Шара Кариг, с. 12.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Гюров 1992: *Гюров, А.* Пътят от ГУЛАГ до Йордан Йовков. // *Литературен форум*, № 20, 20 – 26 май 1992, с. 7.

Севданова 1972: *Севданова, Н.* С обич превеждам българска литература. // *Отечествен фронт*, 3 авг. 1972.

Karig Sára gyűjtemény. Összeállította Maté Zsuzsanna. Politikatörténeti Alapítvány és Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2010, Kht. Könyvtár, 108 o.

Karig Sára. Wikipedia (https://hu.wikipedia.org/wiki/Karig_Sára) (10.04.2018.)

Major 1989: *Major, O.* Karig Sára 75 éves. Ember az embertelenségben. // *Rádió és televízió újság*. Március 1989, p. 14.

„НЕОБИКНОВЕНАТА СЪДБА НА БЪЛГАРИСТКАТА ШАРА КАРИГ (1914 – 1999)“

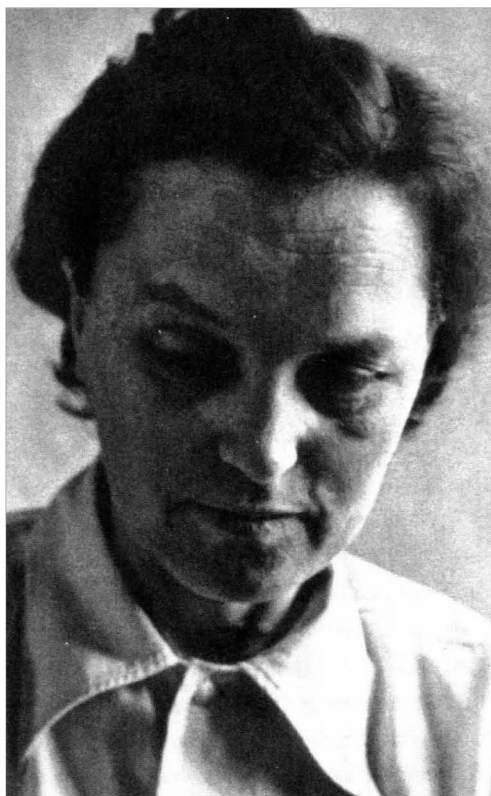
Шара Кариг – млада и красива

Лична карта на студентката по право Шара Кариг, 1946 г.

ГУЛаг зад Северния полярен кръг. Един от лагерите на Воркута

Едва оживяла, Шара Кариг започва живота си отново, 1956 г.

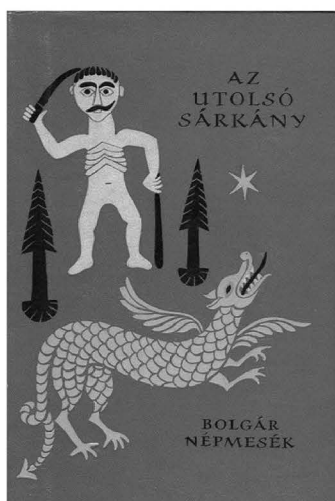
С Димитър Добрев на сурвакане в село Иваняне, Софийско, 60-те години

Димитър Добрев, Петер Юхас и техен колега на гости в дома на Ш. Кариг
в Будапеща, 70-те години

Шара Кариг дава интервю за женско списание, 1986 г.

„Последният змей“ – сборник с български народни приказки в превод на Ш. Кариг, Будапеща, 1966 г.

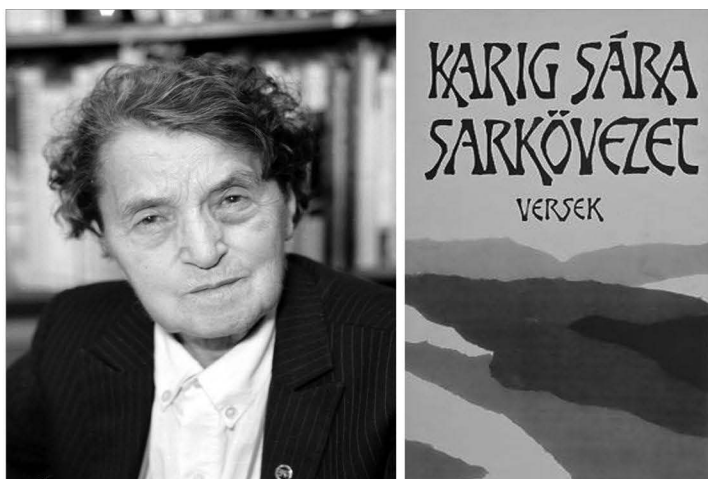
Тържествено връчване на почетния медал „Праведник на света“ в Мемориала на катастрофите (Холокоста) и героизма „Яд Вашем“, Йерусалим, Израел, 1987 г.

Шара Кариг посажда свое дърво под № 811 в алеята на „Праведниците на света“, Мемориал на Маслинения хълм, Йерусалим, 1987 г.

Скулптурна композиция с англоезичната стихосбирка на Ш. Кариг „Поеми от Воркута“, Ню Йорк, САЩ, 1994 г.

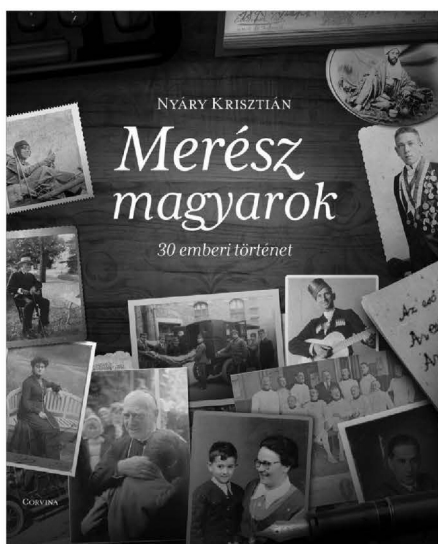
Унгарска стихосбирка на Ш. Кариг „Полярен кръг“, Будапеща, 1995 г.

Вечер, посветена на 100-годишнината от рождението на Ш. Кариг, организирана от Българския културен институт в Будапеща

Паметна плоча на дома, където е живяла Ш. Кариг, поставена на 19 ноември 2016 г.

Обложка от книгата на Кристиан Няри „Дръзки унгарци. 30 човешки истории“, Будапеща, 2015 г.

Диск с документалния филм „ГУЛаг в бледа лудост – Шара Кариг (1914 – 1999)“, по сценарий на Ишван Бубряк, 2017 г.